

Julian Chrysostomides
A great Greek Constantinopolitan Byzantinist

Abstract at the end of the article

Ιουλιανή Χρυσοστομίδου

21.04.1928 - 18.10.2008

Μια σπουδαία Ελληνίδα Κωνσταντινουπολίτισσα Βυζαντινολόγος

Χαράλαμπος Δενδρινός

Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Γραμματείας
και Ελληνικής Παλαιογραφίας
Διευθυντής Ελληνικού Ινστιτούτου
Royal Holloway
Πανεπιστήμιο του Λονδίνου

Η Ιουλιανή Χρυσοστομίδου, που απεβίωσε τον Οκτώβριο 2008, σε ηλικία 80 ετών, συνδύαζε την παράδοση του αφοσιωμένου επιστήμονα και του δασκάλου. Πίστευε βαθιά ότι η γνώση και εκπαίδευση, αν συνοδεύονται από ανιδιοτέλεια, αφοσίωση και συμπόνια, μπορούν να δώσουν το φάρμακο για όλες τις αδικίες και τα προβλήματα αυτού του κόσμου. Ως ιστορικός γνώριζε πολύ καλά ότι «μια κοινωνία χωρίς ιστορία δεν μπορεί να κατανοήσει τι πράττει» και η ιστορία δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς επιστημοσύνη (scholarship). Και αυτό επειδή η επιστημοσύνη είναι ακριβώς η κατανόηση, η βαθιά κατανόηση με φαντασία και αγάπη, των ευγενέστερων πραγμάτων του παρελθόντος: των μεγάλων ιδεών, πράξεων, ιδανικών, που είναι ζωντανά αλλά και επισφαλής, εφόσον θα πεθάνουν αν δεν γίνουν κατανοητά, θα πεθάνουν αν δεν αγαπηθούν.¹

Λέξεις ευρετηρίου

Ελληνικό Ινστιτούτο
Royal Holloway
Βυζαντινές Σπουδές
Κωνσταντινούπολη
Βυζαντινή Ιστορία

1. W.K.C. Guthrie, «People and Traditions», στο *Tradition and Personal Achievement in Classical Antiquity*, Λονδίνο 1960, σ. 22.

Για περισσότερο από σαράντα χρόνια, η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου εργάστηκε με πάθος για τον σκοπό αυτό, εμπνέοντας γενιές φοιτητών στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, με την επιστημοσύνη της, την ακεραιότητα του χαρακτήρα της και τη γενναιοδωρία της. «Με τη σειρά τους», σημείωνε, «εκείνοι με δίδαξαν και με έμαθαν να σκέφτομαι».

Η Ιουλιανή γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 21 Απριλίου 1928 (δύο χρόνια προτού η πόλη μετονομαστεί σε Ιστανμπούλ) και φοίτησε στο Ζάππειον, το ελληνικό παρθεναγωγείο. Η Φαναριώτισσα μητέρα της, Βικτωρία Ριζά, άσκησε μεγάλη επιρροή στην Ιουλιανή καθόλη τη διάρκεια της ζωής της. Από εκείνη κληρονόμησε την ευαισθησία της, την καρτερικότητα της και την αγάπη της για την ομορφιά. Ο πατέρας της, Χρυσόστομος Χρυσσοστομίδης, που ήταν επιχειρηματίας από την Καππαδοκία, ενστάλαξε στην Ιουλιανή τα νάματα της ελληνικής Παιδείας.

Το 1950, όταν η ελληνική κοινότητα της Πόλης βρισκόταν υπό αυξανόμενη, ασφυκτική πίεση, η Ιουλιανή έφυγε στην Αγγλία για να ακολουθήσει σπουδές Honour Mods. and Greats στην Οξφόρδη, επειδή θεώρησε ότι η Σορβόννη δεν της ταίριαζε ιδιαίτερα. Αργότερα θα περιέγραφε, χαμογελώντας, την εμπειρία της όταν έκανε αίτηση στο St Hugh's College και την απέρριψαν με την αιτιολογία ότι τα αγγλικά της ήταν φτωχά, ότι δεν γνώριζε λατινικά και ότι γνώριζε ελάχιστα αρχαία ελληνικά. Έκλαιγε μια ολόκληρη εβδομάδα. Έπειτα το ξανασκέφτηκε, έβαλε την επιστολή απόρριψης ανάμεσα στις σελίδες του *Ελληνο-Αγγλικού Λεξικού* Liddell & Scott και, κάθε φορά που γυρνούσε τις σελίδες του για να ψάξει τις λέξεις και τις σημασίες τους, η επιστολή εμφανιζόταν ως υπενθύμιση. Αντί να φοβηθεί να αντικρίσει κατάματα την πραγματικότητα, οπλίστηκε με τη χαρακτηριστική της αποφασιστικότητα.

Τελικά, έγινε δεκτή στο St Anne's College έναν χρόνο αργότερα. Η καθηγήτρια που την εξέτασε δεν ήταν άλλη από τη σπουδαία φιλόσοφο και συγγραφέα Iris Murdoch. «Αντί να ελέγξει τις γνώσεις μου στην ελληνική γραμματεία και τη φιλοσοφία», θυμάται η Ιουλιανή, «η Iris μου ζήτησε να της αφηγηθώ την ιστορία της ζωής μου». Ήταν μια καθοριστική στιγμή. Η Iris άκουσε την αφήγηση της Ιουλιανής, τις συνθήκες κάτω από τις οποί-

Η Ιουλιανή (δεξιά) με τον δίδυμο αδελφό της Νίκο (αριστερά) και τον ετεροθαλή αδελφό τους Γιάννη Δελακουρίδη στο μέσον. Κωνσταντινούπολη (π. 1934).

© Αρχείο οικογενείας Χρυσσοστομίδου

ες η ίδια και η οικογένειά της ζούσαν στη γενετειρά της Κωνσταντινούπολη, όπου οι Έλληνες υφίσταντο συνεχείς παρενοχλήσεις και διαρκείς ταπεινώσεις και όπου επικρατούσε έλλειψη ελευθερίας και αξιοπρέπειας. Αργότερα, σε επιστολή που απηύθυνε στην τότε πρωθυπουργό Margaret Thatcher το 1987, με θέμα τη συνεχή παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία, η Ιουλιανή μίλησε για τα παιδικά της χρόνια «που κύλησαν μέσα στον φόβο· στο σχολείο, στον δρόμο, παντού υπήρχε φόβος, ακόμα και στο σπίτι, αφού κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ήμασταν αναγκασμένοι να ακούμε τις ανταποκρίσεις του BBC από την κατεχόμενη Ευρώπη πολύ αργά τη νύχτα, ούτως ώστε να μην μας αντιληφθούν οι Τούρκοι γείτονές μας. (Η Τουρκία ... αν και στα λόγια παρέμεινε

Η Ιουλιανή Χρυσστομίδου στο Βικτωριανό σπίτι της στο Camberley, Surrey (1995).

© Αρχείο οικογενείας Χρυσστομίδου

ουδέτερη, ήταν στην πράξη προσκείμενη στους Ναζιστές). Με την Ελλάδα υπό κατοχή, δεν υπήρχε κανείς για να προβάλλει ενστάσεις για τη συμπεριφορά που υφιστάμεθα».

Η Ιουλιανή εξήγησε στην Iris τι σήμαινε για εκείνη να μελετήσει τον δικό της ελληνικό πολιτισμό στην Αγγλία, όπου αισθανόταν επιτέλους ελεύθερη και περήφανη που ήταν Ελληνίδα. Η Iris αισθάνθηκε θαυμασμό για την Ιουλιανή. Όχι μόνο την δέχθηκε για να φοιτήσει στο St Anne's College,

αλλά της εξασφάλισε επίσης μια ικανοποιητική υποτροφία. Για τις επόμενες πέντε δεκαετίες θα παρέμεναν στενές και πιστές φίλες. Η αποφοίτηση της Ιουλιανής από το St Anne's το 1955 συνέπεσε με τις οργανωμένες ταραχές που οδήγησαν στη μαζική καταστροφή των ελληνικών περιουσιών και την απώλεια ανθρώπινων ζωών στην Κωνσταντινούπολη. «Δεν έχει κανένα νόημα να ζεις σε μια χώρα στην οποία, ενώ ουσιαστικά είσαι πολίτης, είσαι τόσο μισητός», παρατήρησε αργότερα. Παρόλα αυτά, για την Ιουλιανή, Τούρκοι όπως ο βαλής στο νησί της Αντιγόνης στην Προποντίδα, που αρνήθηκε να επιτρέψει στους ταραξίες να αγγίξουν τους Έλληνες, έγιναν υπόδειγμα αξιοπρέπειας και ανθρωπισμού. Ομοίως, η σταθερή θέση της κατά της τουρκικής κατοχής της βόρειας Κύπρου από το 1974, την οποία εξέφρασε δημόσια στις επιστολές που έστειλε στον Τύπο, δεν την εμπόδισαν να «υιοθετήσει» πρόθυμα Τούρκους φοιτητές που έφθαναν στη Βρετανία για να μελετήσουν την αρχαία και μεσαιωνική ελληνική ιστορία και πολιτισμό. Εντούτοις, εκείνη την εποχή, η Ιουλιανή κατάλαβε πολύ καλά ότι στην Τουρκία δεν υπήρχε μέλλον για εκείνη. Χωρίς να διστάσει, υιοθέτησε τη Βρετανία σαν νέα πατρίδα της και με τη σειρά της η Βρετανία υιοθέτησε την Ιουλιανή ως πολίτη της. Με την υποστήριξη της Iris Murdoch, εξασφάλισε την πολιτογράφησή της χωρίς καθυστέρηση.

«Ξεκινώντας να μελετώ τον κλασικό πολιτισμό, με κάποιον ανεπαίσθητο τρόπο –τουλάχιστον σε μένα–, επέστρεψα νοερά στη γενέτειρά μου», παρατήρησε η Ιουλιανή πολλά χρόνια αργότερα. Η αυτόκλητη επιλογή της να εξερευνήσει το Βυζάντιο και τους φιλολογικούς θησαυρούς του την έφεραν στο Royal Holloway College και την επιβλέπουσα καθηγήτριά της, τη διακεκριμένη βυζαντινολόγο καθηγήτρια Joan Mervyn Hussey (1907-2006), προς τιμήν της οποίας εξέδωσε αργότερα τόμο που έφερε τον τίτλο *Καθηγήτρια* (1988). Περιγράφοντάς την ως «έναν δυναμικό άνθρωπο, με καθαρότητα και αμεσότητα σκέψης», η Ιουλιανή εκτίμησε την προσέγγισή της στις ιστορικές σπουδές: «είχε πετύχει την τέλεια ισορροπία ανάμεσα στην ιστορική λεπτομέρεια και την επίπλωσή της στο ευρύτερο πλαίσιο του θέματος», ιδιότητες που η Hussey κληρονόμησε από τον δικό της καθηγητή και μέντορα, Norman Baynes. «Αυτό που έμαθα από εκείνην πάνω απ' όλα», είπε η Ιουλιανή για την Hussey, «ήταν η μη-καταστρε-

Η Ιουλιανή Χρυσσοτομίδου και ο Χαράλαμπος Δενδρινός συνεργαζόμενοι στο γραφείο της στο Royal Holloway (1993).

© The Hellenic Institute, Royal Holloway

πική κριτική όταν εξετάζουμε κάποιο θέμα. Ότι ανάμεσα σε όλες τις αντιφάσεις της ανθρώπινης ιστορίας πρέπει να προσπαθούμε να ανακαλύπτουμε, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, τα ουσιαστικά και διηγητική στοιχεία ενός πολιτισμού».

Με τη βοήθεια μιας υποτροφίας, που επέτρεπε να διδάσκει κάποια μαθήματα (Tutorial Studentship), η Ιουλιανή αφοσιώθηκε στις μεταπτυχιακές σπουδές της (BLitt.) στο Royal Holloway με εποπτεύουσα την καθηγήτρια Hussey. Επέλεξε να μελετήσει τον λόγιο αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο (1391-1425) και την πολιτική του απέναντι στους Οθωμανούς, κάτι που την οδήγησε σταδιακά στην έρευνα των Αρχείων στη Βενετία, τα οποία αποτελούν μια ασύγκριτη πηγή για τη βυζαντινή ιστορία, κοινωνία και οικονομία κατά την Παλαιολόγεια περίοδο. Με την ολοκλήρωση του πρώτου σταδίου της έρευνάς της, με τη βοήθεια της Iris Murdoch, η Ιουλιανή εξα-

σφάλισε μια θέση βιβλιοθηκάριου στην Εταιρεία Αρχαιοτήτων (Society of Antiquaries). Η πείρα που απέκτησε ως βοηθός βιβλιοθηκάριος της έδωσε μια μεγαλύτερη αίσθηση πειθαρχίας και τάξης, αλλά και μια εκτίμηση της υλικής διάστασης των βιβλίων, ιδίως όσων επιστρέφονταν. Δεν δίσταζε ποτέ να επιπλήττει ευγενικά φοιτητές (και λέκτορες) που έγγραφαν σημειώσεις με μελάνι πάνω σε δανεισμένα βιβλία.

Το 1963 απονεμήθηκε στην Ιουλιανή η «Υποτροφία Virginia Gildersleeve» από τη Διεθνή Ομοσπονδία Πανεπιστημιακών Γυναικών (International Federation of University Women), κάτι που της έδωσε τη δυνατότητα να πραγματοποιήσει περαιτέρω έρευνα στα Βενετικά αρχεία, ενώ η τότε Διευθύντρια της Γραμματείας (Registrar) στο Royal Holloway, δεσποινίς J. Fuller, κατάφερε να της εξασφαλίσει άλλη μια μικρή υποτροφία. Αργότερα η Ιουλιανή θα περιέγρα-

Καθισμένοι (από αριστερά) Δρ Κώστας Α. Κωνσταντινίδης (Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων) και Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου. Όρθιοι (από αριστερά) Γρηγόριος Γρηγορίου (απόφοιτος ΜΑ σε Βυζαντινές Σπουδές, Κολλέγιο Royal Holloway του Πανεπιστημίου Λονδίνου), Δρ Φεβρωνία Νούσια (Επίκουρη Καθηγήτρια Βυζαντινής Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών), Δρ Χαράλαμπος Δενδρινός (Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας και Ελληνικής Παλαιογραφίας, Κολλέγιο Royal Holloway του Πανεπιστημίου Λονδίνου). Η Δασκάλα με αντιπροσώπους τεσσάρων γενεών φοιτητών της στη Βρετανική Βιβλιοθήκη στο Λονδίνο (Αύγουστος 2006).

© The Hellenic Institute, Royal Holloway

φε την έκπληξη που αισθάνθηκε όταν πληροφορήθηκε τη δεύτερη υποτροφία, για τον απλό λόγο ότι δεν γνώριζε τίποτα μέχρι εκείνη τη στιγμή, αφού δεν είχε καταθέσει κάποια αίτηση. Έτσι επιβεβαίωσε την άποψή της ότι η ευαισθησία, η ευγένεια, ο σεβασμός και η γενναιοδωρία αποτελούν ουσιαστικά χαρακτηριστικά της αγγλικής ψυχής. «Μια παρόμοια χειρονομία θα ήταν αδιανόητη οπουδήποτε αλλού!».

Μια τυχαία συνάντηση με τον διαπρεπή βυζαντινολόγο Δομνικανό π. Raymond-Joseph Loenertz στα αρχαία της Βενετίας θα άφηνε ένα ανεξίτηλο σημάδι στην προσέγγισή της στην επιστήμη. «Θα πρέπει να ομολογήσω ότι αυτό [το μάθημα] ήταν

κάτι με το οποίο δεν ήμουν πολύ εξοικειωμένη», θα παραδεχόταν. «Με λίγα λόγια, ήταν η αδελφότητα των ακαδημαϊκών. Το μήνυμα ήταν απλό: οφείλεις να συζητάς και να μεταφέρεις όσα γνωρίζεις γύρω από το δικό σου θέμα στους συναδέλφους σου μελετητές και αν ανακαλύψεις μια νέα πηγή, θα πρέπει να τους την γνωστοποιήσεις δίχως επιφύλαξη. Οφείλεις να είσαι πάντα πρόθυμος να βοηθάς» - αρχή την οποία τήρησε πιστά σε όλη τη μακρά ακαδημαϊκή σταδιοδρομία της.

Τίποτα δεν αποδεικνύει αυτά καλύτερα από το Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Έκδοσης Βυζαντινών Κειμένων του Πανεπιστημίου Λονδίνου, το οποίο συνίδρυσαν η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου, ο αιδεσιμό-

Η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου στο Large Boardroom, Founders Building, Royal Holloway (Σεπτέμβριος 2001).

© The Hellenic Institute, Royal Holloway

τατος Ιησουίτης πατέρας Joseph Munitiz, και ο Καθηγητής Αθανάσιος Αγγέλου το 1984, με σκοπό να συγκεντρώσουν μεταπτυχιακούς φοιτητές, πανεπιστημιακούς καθηγητές και μελετητές που ενδιαφέρονται για την έκδοση κειμένων από χειρόγραφα. Αυτό το Σεμινάριο, το μοναδικό του είδους του στη Βρετανία, συμπληρώνει φέτος 36 χρόνια αδιάλειπτης λειτουργίας. Επιπλέον, πολλοί μεταπτυχιακοί φοιτητές και ερευνητές, που δεν είχαν επίσημη σχέση με το Royal Holloway, επωφελήθηκαν από τη γενναιόδωρη βοήθεια της Ιουλιανής, την ενθάρρυνση και την καθοδήγησή της, που πολύ συχνά –θα πρέπει να πούμε– προσέφερε εις βάρος της δικής της ερευνητικής εργασίας.

Το 1965 η Ιουλιανή αναγορεύθηκε Λέκτορας Ιστορίας στο Royal Holloway, όπου δίδαξε βυζαντινή ιστορία και πολιτική θεωρία επί σχεδόν τρεις δεκαετίες. Η επιμονή και πεποίθησή της, ότι οι φοιτη-

τές πρέπει να είναι απαραίτητως εξοικειωμένοι με τις πηγές στο πρωτότυπο και ότι θα πρέπει να είναι πρόθυμοι να συζητούν τις δικές τους απόψεις μέσα από ενδελεχή εξέταση και διασταύρωση των μαρτυριών, αποτελούσε ουσιώδες στοιχείο της διδασκαλίας της. Προσεγγίζοντας το κείμενο, συμβούλευε, θα πρέπει κανείς να ασκεί πάντοτε όχι μόνο την κριτική σκέψη αλλά και την ευαισθησία και τη φαντασία του.

Στη δεκαετία του 1950, η Joan Hussey είχε θεσπίσει Βυζαντινές Σπουδές στο προπτυχιακό επίπεδο σπουδών Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, ένα σύστημα το οποίο ακολούθησε η Ιουλιανή όταν επέστρεψε στο Royal Holloway ως Λέκτορας. «Ήταν ... η επιστροφή σε ένα πολύτιμο μέρος για μένα», εκμυστηρεύθηκε σε μια συγκέντρωση προς τιμήν της τον Μάιο του 2003. «Το Τμήμα Ιστορίας, σε σχέση με αυτό που είναι σήμερα, ήταν

μάλλον μικρό. Γνωριζόμασταν όλοι μεταξύ μας και καθημερινά υπήρχαν ευκαιρίες να συναντηθούμε, να συζητήσουμε και να συνάψουμε φιλίες. Η ατμόσφαιρα ήταν πιο ήρεμη· η σημερινή εμμονή με χρηματοδοτήσεις ερευνητικών προγραμμάτων, που μερικές φορές ενέχει τον κίνδυνο να αποτελέσει το μοναδικό κριτήριο επιτυχίας, δεν υπήρχε ακόμα στον ορίζοντα. Ο πρωταρχικός σκοπός ήταν να μάθουμε στους φοιτητές μας να σκέφτονται, να εξετάζουν και να αξιολογούν. Η άφιξη του Bedford College [με τη συγχώνευση των δύο Κολλεγίων το 1985] επαύξησε την ποικιλομορφία και τον πλούτο του Τμήματός μας». Αργότερα θα αποδοκίμαζε δυναμικά την απόφαση του Κολλεγίου να αλλάξει τον λογότυπό του (ο οποίος ήταν διακοσμημένος με τη ρήση του Οράτιου, *Nil desperandum* [= Μην απελπίζεστε]), αντικαθιστώντας τον μ' έναν πιο σύγχρονο λογότυπο «κατάλληλο για προϊόντα μαζικής κατανάλωσης», και ακόμα περισσότερο επειδή το Κολλέγιο υιοθέτησε την ονομασία «Royal Holloway» για καθημερινή χρήση (για λόγους marketing), διαγράφοντας το «Bedford» από την επίσημη ονομασία «Royal Holloway and Bedford New College» (η οποία πλέον εμφανίζεται πλήρως μόνο σε επίσημα έγγραφα), κάτι που εύλογα δυσαρέστησε όσους συνδέονταν με το Bedford.

Η Ιουλιανή υπερασπίστηκε την άποψη ότι τα Πανεπιστήμια θα έπρεπε να διατηρήσουν τους σκοπούς, τον χαρακτήρα, την ιστορία και την παράδοσή τους. Θα έπρεπε να μην τα αφήσουν να μετατραπούν σε απλές επιχειρήσεις όπου τα πάντα ρυθμίζονται με βάση την προσφορά και τη ζήτηση. Για τον σκοπό αυτό, αντιτάχθηκε ανοιχτά στην πώληση τριών ανεκτίμητων πινάκων της αρχικής συλλογής του Thomas Holloway (ενός Turner, ενός Gainsborough και ενός Constable), επειδή αισθανόταν ότι με την ενέργεια αυτή το Κολλέγιο «πουλά την ψυχή του» – αν και όχι φθηνά· η πώληση απέφερε στο Κολλέγιο το διόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 21 εκατομμυρίων στερλινών, που προοριζόταν για τη συντήρηση του υπέροχου βικτωριανού Founders' Building στο Egham. Από παιδαγωγικής άποψης, θεωρούσε ότι αυτή η πώληση έδινε κακό μάθημα στη νεολαία.

Η συνεργασία της Ιουλιανής Χρυσοστομίδου με το King's College στο Λονδίνο υπήρξε ξεχωριστή. Αρχικά, μοιράστηκε τη διδασκαλία της βυζαντινής ιστορίας στα προπτυχιακά τμήματα με τον

« Οφείλεις να συζητάς και να μεταφέρεις όσα γνωρίζεις γύρω από το δικό σου θέμα στους συναδέλφους σου μελετητές· και αν ανακαλύψεις μια νέα πηγή, θα πρέπει να τους την γνωστοποιήσεις δίχως επιφύλαξη».

αείμνηστο Βυζαντινολόγο Καθηγητή Donald Nicol. Το κατ' επιλογήν μάθημα «Βυζάντιο και Ιταλία (518-1025)» και το ειδικό μάθημα «Βυζάντιο, Ιταλία και η Πρώτη Σταυροφορία (1025-1118)» ήταν ιδιαίτερος δημοφιλής στους προπτυχιακούς φοιτητές του Πανεπιστημίου. Το 1988, μαζί με τον σπουδαίο ιστορικό των Σταυροφοριών, μακαριστό Καθηγητή Jonathan Riley-Smith, τότε επικεφαλής του Τμήματος Ιστορίας στο Royal Holloway, και τον Καθηγητή Αθανάσιο Αγγέλου, η Ιουλιανή ίδρυσε το μεταπτυχιακό πρόγραμμα σε Βυζαντινές Σπουδές, σχεδιασμένο ειδικά για όσους ενδιαφέρονταν να προχωρήσουν σε διδακτορική έρευνα. Αυτό οδήγησε σε περαιτέρω συνεργασία με τη διάδοχο του Καθηγητή Nicol, Καθηγήτρια Dame Averil Cameron, αλλά και την Καθηγήτρια Charlotte Roueché, που ειδικεύονταν στην Ύστερη Αρχαιότητα και την Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο· η συνεργασία τους είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία του μεταπτυχιακού προγράμματος στην Ύστερη Αρχαιότητα και τις Βυζαντινές Σπουδές. Η Ιουλιανή ήταν ένθερμη υποστηρίκτρια του ομοσπονδιακού συστήματος του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, που μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 παρέμενε αδιαμφισβήτητο και παρακολούθησε με αυξανόμενη ανησυχία την αποκέντρωση του Πανεπιστημίου και την ανεξάρτητη στάση που τήρησαν πολλά Κολλέγια, κάτι που –κατά την άποψή της– έθετε σε κίνδυνο το μέλλον του Πανεπιστημίου του Λονδίνου.

Σε μια ακαδημαϊκή κοινότητα, όπου κυριαρχούσε η «πολιτική ορθότητα», η Ιουλιανή δεν δίστασε να καταδικάσει ανοιχτά τη χρήση βίας για την αντιμετώπιση προβλημάτων, όπως στην περίπτωση του πολέμου κατά της Σερβίας, την οποία τροφοδοτούσε η προπαγάνδα και η δαιμονοποίηση (από τον Τύπο) του στρατού και του λαού της Σερβίας εις βάρος της αλήθειας, την κατάχρηση εξουσίας από τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, την επακόλουθη εισβολή στο Ιράκ και τη συνεχιζόμενη κατοχή του βόρειου

τήματός της Κύπρου από τον τουρκικό στρατό κατά παράβαση των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών. «Κι όμως, ως ιστορικοί ή ως παρατηρητές των γεγονότων», τόνισε στην αποχαιρετιστήρια ομιλία της με τη συνταξιοδότησή της το 1993, «γνωρίζουμε ότι οι κοινωνίες υφίστανται μεταβολές και, μολονότι μια γενιά μπορεί να κακοδιαχειριστεί ή να καταστρέψει, μια άλλη μπορεί να αποκαταστήσει και να δημιουργήσει από την αρχή».

Κατά τη διάρκεια της μακράς ακαδημαϊκής σταδιοδρομίας της, η Ιουλιανή δημοσίευσε άρθρα και βιβλία για διάφορα θέματα που αφορούν τη βυζαντινή ιστορία και ιστοριογραφία, την πολιτική θεωρία, την οικονομία και την κοινωνία, μεταξύ αυτών μελέτες για τις Βυζαντινές γυναίκες, τις ενετικές εμπορικές δραστηριότητες στη Βυζαντινή αυτοκρατορία, τις αντιλήψεις των Βυζαντινών για τον πόλεμο και την ειρήνη και, προς το τέλος της ζωής της, για το Βυζάντιο και την άνοδο των Οθωμανών, ολοκληρώνοντας, κατά κάποιον τρόπο, τον κύκλο από το σημείο απ' όπου ξεκίνησε την έρευνά της, αντιμετωπίζοντάς την τώρα με μεγαλύτερη αποστασιοποίηση και ωριμότητα. Ανάμεσα στις κυριότερες συνεισφορές της είναι η σχολιασμένη κριτική έκδοση και μετάφραση (1985) του *Επιτάφιου λόγου* του αυτοκράτορα Μανουήλ Β' Παλαιολόγου για τον αδελφό του Θεόδωρο, ενώ ο τόμος της *Monumenta Peloponnesiaca* (1995) ανακηρύχθηκε ως η σημαντικότερη συμβολή της δεκαετίας στον τομέα των πηγών που συνδέονται με την υστεροβυζαντινή Πελοπόννησο. Η Ιουλιανή επίσης εξέδωσε έργα σε συνεργασία με συναδέλφους της ακαδημαϊκούς, μεταξύ των οποίων: *The Letter of the Three Patriarchs to Emperor Theophilos* (1997), *The Greek Islands and the Sea* (2004), *'Sweet Land ...': Lectures on the History and Culture of Cyprus* (2006), και *Catalogue of the Greek Manuscripts in Lambeth Palace Library* (2006).

Το 1983 εκλέχθηκε Επίκουρη Καθηγήτρια και το 1992 Αναπληρώτρια Καθηγήτρια στη Βυζαντινή Ιστορία. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, παρά τη μεγάλη συμβολή της στην επιστήμη και τη διδασκαλία, ουδέποτε της απενεμήθη ο τίτλος της τακτικής καθηγήτριας. Αυτό οφειλόταν απόλυτα στον χαρακτήρα και τις αρχές της. Απλώς αρνείτο να κάνει αίτηση για προαγωγή. «Η απονομή ενός ακαδημαϊκού τίτλου δεν θα έπρεπε να βασίζεται σε μια τυπική αίτηση και στα συνοδευτικά της πιστοποιητικά, αλλά στην αναγνώριση της ποιότη-

Η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου στο πάρκο Virginia Water, Surrey (Φθινόπωρο 2005).

© The Hellenic Institute, Royal Holloway

τας του έργου και της συμβολής σου από τους ίδιους τους συναδέλφους σου», επέμενε. Με τη συνταξιοδότησή της (1993) το Πανεπιστήμιο του Λονδίνου της απένευσε τον τίτλο της Ομότιμης Αναπληρώτριας Καθηγήτριας στη Βυζαντινή Ιστορία. Όταν αρκετά χρόνια αργότερα της προσφέρθηκε ο τίτλος της Επισκέπτριας Τακτικής Καθηγήτριας, η Ιουλιανή τον αρνήθηκε, «εκτός εάν ο όρος 'επισκέπτρια' εκλαμβάνονταν με την μεταφυσική της σημασία»!

Παρά τη συνταξιοδότησή της, η Ιουλιανή παρέμεινε ενεργός τόσο στη διδασκαλία όσο και στην έρευνα, επιβλέποντας τους μεταπτυχιακούς φοιτη-

Founders Building, Κολλέγιο Royal Holloway, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου στο Egham, Surrey. Το Κολλέγιο ιδρύθηκε από τον Lord Thomas Holloway κατ' υπόδειξη της συζύγου του Jane Holloway το 1879, και εγκαινιάσθηκε από τη βασίλισσα Βικτωρία το 1886.

Ιστότοπος: <https://www.royalholloway.ac.uk/> - © Royal Holloway, University of London

τές της, συνεχίζοντας την έρευνά της γύρω από τη βυζαντινή Πελοπόννησο, καθώς και τα προγράμματα συνεργασίας με άλλους συναδέλφους της για τον Ελληνικό Πληθυσμό στη Ρόδο της εποχής των Ιωαννιτών Ιπποτών και την Ελληνική Παλαιογραφία. Ταυτόχρονα συνδιηύθυνε το Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Έκδοσης Βυζαντινών Κειμένων, δημοσίευσε άρθρα και έδωσε διαλέξεις στη Βρετανία και το εξωτερικό. Τον Δεκέμβριο του 1998 αναγορεύθηκε Διευθύντρια του Ελληνικού Ινστιτούτου στο Royal Holloway. Για την επόμενη δεκαετία θα εργαζόταν ακούραστα (και χωρίς αμοιβή) για να αναδιοργανώσει το Ινστιτούτο, μετατρέποντάς το

σε ερευνητικό κέντρο για τη διαχρονική και διεπιστημονική μελέτη του Ελληνισμού. Με τη βοήθεια του Κολλεγίου και την υποστήριξη του Ελληνικού και του Κυπριακού Κράτους, και άλλων εξωτερικών χορηγών, ιδιαίτερα του Ιδρύματος Α. Γ. Λεβέντη και του Ελληνικού Ιδρύματος (Hellenic Foundation) στο Λονδίνο, κατόρθωσε να επεκτείνει τις δραστηριότητες του Ινστιτούτου, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα πόρους για τη δημιουργία θέσεων τριών τακτικών λεκτόρων και δεκάδων μεταπτυχιακών φοιτητών. Σε αναγνώριση των μακροχρόνιων υπηρεσιών της προς τον Ελληνισμό και της μεγάλης συμβολής της στις Βυζαντινές Σπουδές, το Ελ-

Η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου ακολουθώντας το μονοπάτι προς το Κολλέγιο στο πάρκο Virginia Water, Surrey (Φθινόπωρο 2005).

© The Hellenic Institute, Royal Holloway

ληνικό Κράτος τής απένειμε τον τίτλο Πρεσβευτής του Ελληνισμού (1999) ενώ παλαιοί φοιτητές και συνάδελφοί της, με επικεφαλής την Καθηγήτρια Judith Herrin, την τίμησαν με έναν τόμο που έφερε τον ταιριαστό τίτλο *Porphyrogenita* (2003).

Η Ιουλιανή Χρυσσοστομίδου απεβίωσε στις 18 Οκτωβρίου 2008, μετά από επτάμηνη μάχη με τον καρκίνο. Δεν παντρεύτηκε ποτέ, αλλά υιοθέτησε τον μικρότερο γιο του δίδυμου αδελφού της Νίκου, τον Γιάννη, που ζει με την οικογενειά του στο Berkshire.

Η νεκρώσιμη ακολουθία εψάλη την 1η Νοεμβρίου 2008 στον ελληνορθόδοξο καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας στο Λονδίνο. Σε αυτήν παρέστησαν εκπρόσωποι της Ελλάδας και της Κύπρου κι ένας μεγάλος αριθμός φίλων, παλαιών φοιτητών και συναδέλφων της από τη Βρετανία και άλλες χώρες. Η κηδεία της έλαβε χώρα στις 3 Νοεμβρίου. Τον επικήδειο λόγο συνέθεσε και εκφώνησε ο αιδεσιμότατος πατήρ Joseph A. Munitiz. Η *Daily Tele-*

graph, οι *Times* και άλλες εφημερίδες δημοσίευσαν νεκρολογίες. Επιμνημόσυνες τελετές και εκδηλώσεις για τη ζωή και το έργο της Ιουλιανής πραγματοποιήθηκαν στην Πινακοθήκη του Royal Holloway (16 Μαρτίου 2009), στη Βρετανική Σχολή Αθηνών (18 Οκτωβρίου 2009), στην εκκλησία του Αγίου Προκοπίου (μετόχι της Ιεράς, Βασιλικής, Σταυροπηγιακής Μονής Κύκκου) στην Έγκωμη της Λευκωσίας (24 Οκτωβρίου 2010), στη Διεθνή Εταιρεία Εθελοντισμού «Άγιος Αιμιλιανός» στην Αθήνα (29 Νοεμβρίου 2010), στο Ελληνικό Κέντρο στο Λονδίνο (18 Οκτωβρίου 2011, 18 Οκτωβρίου 2012 και 16 Οκτωβρίου 2015), στην Ιερά Μονή της Παναγίας Τροοδίτισσας στην Κύπρο (19 Οκτωβρίου 2014), στην Ένωση Κωνσταντινουπολιτών στην Αθήνα (21 Οκτωβρίου 2016), και στο παρεκκλήσι του Royal Holloway (12 Οκτωβρίου 2019). Συναυλίες στη μνήμη της Ιουλιανής, που περιελάμβαναν τις πρώτες εκτελέσεις της συμφωνικής σύνθεσης *Julian Suite*, Opus 85 που ανετέθη ειδικά στον Φίλιππο Τσαλαχού-

ρη, και του χορωδιακού έργου *Odyssey* που συνέθεσε ειδικά η Lydia Kakabadse, πραγματοποιήθηκαν στον ελληνορθόδοξο καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας στο Λονδίνο στις 18 Οκτωβρίου 2013 και στο παρεκκλήσι του Royal Holloway στις 27 Οκτωβρίου 2018, αντίστοιχα. Φέτος συμπληρώθηκαν δώδεκα χρόνια από την κοίμηση της Ιουλιανής. Στις 18 Οκτωβρίου ο Δρ Κώστας Καλιμπτζής μίλησε για την έννοια της σχολής και την ελληνική *Παιδεία* σε διαδικτυακή (λόγω του κορωνοϊού) συνάντηση εις μνήμην της Ιουλιανής. Πριν από 9 χρόνια, στις 11 Μαατίου 2011, στους κήπους του Royal Holloway φυτεύτηκε ένα δέντρο στη μνήμη της, σε μια σεμνή και συγκινητική τελετή στην οποία ευλόγησε ο αιδεσιμώτατος πατήρ Αιμιλιανός Παπαδάκης, σαν μια ζωντανή υπενθύμιση των αρχών και των ιδεωδών που κατηύθυναν τη ζωή και το έργο της.

Για να τιμήσουν τη μνήμη της Ιουλιανής, οι Φίλοι του Ελληνικού Ινστιτούτου θέσπισαν υποτροφίες της Ιουλιανής Χρυσοστομίδου σε Ελληνικές και Βυζαντινές Σπουδές. Δωρεές μπορούν να γίνονται διαδικτυακά ή να αποστέλλονται στο The Hellenic Institute, Department of History, Royal Holloway, University of London, Egham, Surrey TW20 0EX, UK. Οι επιταγές θα πρέπει να φέρουν το όνομα «RHBNC, Friends of the Hellenic Institute».

Ένας αναμνηστικός τόμος με συλλογή δημοσιευμένων και αδημοσίευτων άρθρων της Ιουλιανής Χρυσοστομίδου, με τίτλο *Βυζάντιο και Βενετία 1204-1453 (Byzantium and Venice, 1204-1453)* και επιμελητές τους Michael Heslop και Χαράλαμπος Δενδρινός, εκδόθηκε από τον Οίκο Ashgate και τα πνευματικά δικαιώματα πηγαίνουν απευθείας για την ενίσχυση των Υποτροφιών Ιουλιανή Χρυσοστομίδου. Επίσης τόμος με άρθρα του Michael Heslop με τίτλο *Μεσαιωνική Ελλάδα: Επαφές ανάμεσα σε λατίνους, Έλληνες και Άλλους (Medieval Greece: Encounters between Latins, Greeks and Others in the Dodecanese and the Mani)*, κυκλοφορεί αυτόν τον μήνα από τον εκδοτικό οίκο Routledge, τα έσοδα από την πώληση του οποίου θα ενισχύουν τις υποτροφίες αυτές.

Η Ιουλιανή Χρυσοστομίδου ήταν μια πραγματική επιστήμων και μια στοργική και εμπνευσμένη Δασκάλα. Θα μείνει στη μνήμη των πολλών αφοσιωμένων φοιτητών της, των συναδέλφων και των φίλων της, για τη ζεστή και γενναιοδωρη προσωπικότητά της, την πίστη της, την ακεραιότητα του χαρακτήρα της και την αποφασιστικότητά της, και πάνω απ' όλα, όπως θα έλεγε η φίλη και μέντοράς της Iris Murdoch, «her proud humility», για την «περήφανη ταπεινότητά της».

Μετάφραση: Αντουανέττα Καλλέγια

Επιμέλεια: Χαράλαμπος Δενδρινός

ABSTRACT

Julian Chrysostomides

A great Greek Constantinopolitan Byzantinist

Dr. Charalambos Dendrinis

Senior Lecturer in Byzantine Literature and Greek Palaeography, Department of History
Director Hellenic Institute, Royal Holloway, University of London

Themes in Archaeology 2020, 4(2): 216 - 227

Julian Chrysostomides (1928-2008) was a distinguished Byzantinist and a devoted teacher. Born in Constantinople she studied at Oxford and subsequently taught for more than three decades at Royal Holloway, University of London. For her, knowledge and education, if pursued with selflessness, dedication and compassion, could be a remedy for the wrongs and evils of this world. She worked passionately towards this aim, inspiring generations of students with her scholarship, integrity and humanity. “In their turn”, she remarked, “they taught me and made me think”. The article, based on her obituary, highlights her life, work, contribution, and her legacy.

Key words: Julian Chrysostomides, Constantinople, Hellenic Institute, Royal Holloway, Byzantine Studies, Byzantine History